

LADISLAV CSONTOS:**ZÁKLADY FILOZOFIE KULTÚRY**

(Trnava: Dobrá kniha, 2016, 268 s.,
ISBN 978-80-8191-008-1)

Pojem kultúra sa dnes teší záujmu a slovo kultúra je, obrazne povedané, skloňované v každom páde. Aj v prostredí teologicko-filozofickom, z pohľadu ktorého je písaná táto recenzia, sa dnes často stretávame s paradigmaticky používaným pojmom kultúra. Proti sebe stoja kultúry života či smrti, kultúra európska či kresťanská a podobné prejavy kultúrnych vojen. Väčšina týchto diskusií nezriedka pláva v plytkých ideologických vodách (na oboch stranách!) a bez nejakého jasnejšieho teoretického ukotvenia. Práve z tohto dôvodu je možné hodnotiť uvedenú publikáciu ako vhodný príspevok k upresneniu danej problematiky. A to aj preto, že daná vysokoškolská učebnica je zviazaná s intelektuálnou formáciou budúcich teológov, ktorým je uvedená publikácia adresovaná predovšetkým. Schopnosť čítať „znamená čias“, vedieť odlíšiť priestor a mantinely osobnej slobody, ctiť úlohu svedomia jednotlivca, odlíšiť ideológiu od cieľov radostnej zvesti, to je možné aj vďaka tomu, že sa študent „vyzná“ v chápaní dnešného sveta. Ambíciu byť ná-

pomocným má aj recenzovaný titul.

Recenziu publikácie z pera slovenského teológa a filozofa Ladislava Csontos SJ hodno začať tým, čím jeho kniha je a čím nie je. *Základy filozofie kultúry* je publikácia, vysokoškolská učebnica, ktorej obsah odhaľuje základný problém s danou témou, a to je komplexnosť, rozsah, prieniky a dosahy filozofického skúmania kultúry. Samotná učebnica nie je tenučkým skriptom, práve naopak. Autor učebnice sa po vzore zahraničných autorov, a to predovšetkým talianskych (Montani, Babolin), snaží predostrieť najprv problematickosť pojmu kultúra. K tomu slúžia prvé kapitoly, ktoré ukazujú, nakoľko je kontext a extenzia pojmu široká. Forma učebnice tak limituje hĺbku výskumu. Akcent na talianske zdroje vysokoškolskej učebnice má svoje pre i proti. Na jednej strane je štruktúra publikácie holistická, preväzuje viaceré oblasti a dáva komplexnejší pohľad, čo je určite cenná vlastnosť pre formát učebnice. Na strane druhej, vzhľadom na komplexnosť tejto problematiky možno vzniesť otázku, prečo publikácia nezhodnocuje celý rad konceptov z nemeckej jazykovej oblasti a anglofónnych skúmaní filozofie kultúry. Pojem kultúra sa ako ústredný pojem objavuje

v diskurze o procese civilizácie nemeckých autorov ako napr. Elias a Simmel, ale zároveň je pojem idey kultúry zaujímavý vo vzťahu k teórii umenia a literatúry, ako ho nachádzame u Eagletona. Absencia týchto autorov je však pochopiteľná, pokiaľ chápeme Csontosovu knihu ako učebnicu, a tou predovšetkým je. *Základy filozofie kultúry* nie sú vedeckou monografiou, ktorá analyzuje nejaký vybraný aspekt filozofickej reflexie do hĺbky. Úlohou učebnice je predostrieť komplexnejší pohľad na danú problematiku a do hĺbky ísť len natoľko, nakoľko je to nevyhnutné. Tomu je venovaný rozsah a záber pätnástich kapitol, ktoré predstavujú kontext, perspektívy a súvislosti. Zároveň však treba dodať, že je rozdiel medzi vysokoškolskou učebnicou a skriptami, ktoré sa dnes z nutnosti objavujú a nezriedka nahrádzajú aktívnu prácu študenta so zdrojmi, na ktoré ho pomocné tituly orientujú. Hľadať a balansovať na rozhraní medzi hĺbkou obsahu a komplexnosťou problému je vždy riskantné a priklonenie sa na jednu stranu vedie k obmedzeniu druhého. Voľbu typu publikácie potom podmieňuje funkcia.

Kniha je rozdelená na niekoľko tematických oblastí, ktoré súvisia s filozofickou reflexiou kultúry. Pätnásť kapitol dáva prehľad

o tom, čo všetko musí študent brať do úvahy, ak sa chce niečo dozvedieť o kultúre. Z obsahu publikácie je potom jasné, že jednotlivé témy reflektujú filozofiu kultúry ako oblasť, ktorú nemožno odtrhnúť od epistemologických a metafyzických stanovísk, antropológie a filozofie dejín, axiológie, filozofie jazyka a sémantiky a napokon od teológie a náboženstva. V tak košato rozvrstvenej publikácii stojí za zmienku viacero autorových postrehov. Na stranách tejto recenzie sa možno obmedziť na niektoré z nich.

Aj keď tak kniha nie je štruktúrovaná samotným autorom, obsahovo možno učebnicu *Základy filozofie kultúry* rozdeliť na dva nerovnomerné celky, ktoré by sme mohli označiť ako propedeutiku k téme (prvá a druhá kapitola) a spektrum súvislostí (tretia až pätnásta kapitola). Autor knihu takto nečlení, a je pochopiteľné, že ukazuje neoddeliteľnosť tejto propedeutickej časti od jej nadstavby. Po prečítaní knihy je tento krok ešte jasnejší, pretože komplexnosť súvislostí napomáhajú pochopiť aj úvodné kapitoly. Naše rozdelenie uvedených častí možno zdôvodniť inak. Práve tu sa ukazuje balansovanie medzi typom formátu. Jednotlivé kapitoly možno čítať ako vedecké štúdie, uzavreté samy o sebe. V celku však dávajú

študentovi obraz, ktorý mu má poskytnúť práve vysokoškolská učebnica.

Obsahom prvej a druhej kapitoly je pojmové uchopenie problému kultúry a predstavenie filozofie kultúry. V prvej kapitole je pojem kultúra spočiatku analyzovaný z hľadiska užšie chápanej humanistickej orientácie, ktorá sa opiera o klasické zdroje európskeho myslenia – grécku filozofiu a tradíciu humanizmu. Od etymologických koreňov pojmu sa autor presúva k zasadeniu pojmu do kontextu sociálnej filozofie. To, čo charakterizuje kultúru v tomto kontexte sú: humanistické zameranie, akcent na subjekt, humanistické vyzdvihnutie duchovného charakteru človeka a napokon aristokraticko-elitársky dôraz na kultúrne kultivovanie človeka. Csontos na stránkach svojej knihy zoznamuje študenta s tým, nakoľko sa dané chápanie pojmu kultúra odlišuje od širšieho chápania pojmu v kontexte antropológie, etnografie a pod. To, čo však spája zjavne odlišné dejinné koncepty kultúr je nasledovné: Kultúru možno vždy chápať ako niečo, čo je presahom biologickej nutnosti a čo takpovediac transcenduje potreby prvej signálnej sústavy. Vťahuje jedinca do určitej society a dynamicky spoluvytvára jeho identitu.

Čo je potom filozofia kultúry a aké je jej miesto? Tomu je venovaná celá druhá kapitola. Práve tu sa ukazuje problematika v celej svojej naliehavosti. Môžeme sa pýtať: Je filozofia kultúry kultúrnou antropológiou, kulturológiou, fenomenológiou tohto javu? Je centrom kultúry umenie, jazyk, technika či hodnoty?

Materiálnym predmetom filozofie kultúry je jav kultúry v celej svojej zložitosti. Tento predmet však skúmajú aj odlišné humanitné disciplíny, a tak Csontos poukazuje na formálny predmet, ktorým sa filozofia kultúry odlišuje. Pomáhajúc si názorom Derisiho na kultúru a myšlienkami Crolliusa, chápe filozofiu kultúry ako filozofickú reflexiu javu kultúry, čo samozrejme musí mať nejakú metodiku. Filozofická reflexia pojmu kultúry musí: „a) robiť zrozumiteľnými vzťahy medzi ľudskou a kultúrnou realitou; b) umožniť pochopiť štruktúru a konzistentnosť rozličných aspektov a rovín reality kultúry; c) vysvetľovať vzťahy medzi kultúrou a kultúrami“ (s. 32). To robí filozofiu kultúry závislou na vzťahoch so sociológiou, antropológiou, históriou. Filozofická reflexia kultúry sa podľa Csontos „nemôže rozvíjať samostatne, ale len vo vzťahu k iným vedám, ktoré pozitívne spolupôsobia prostredníctvom

svojich výskumov o uvedenom predmete a skrze špecifické kritériá a metódy výskumu vedú k obohateniu tejto filozofickej reflexie“ (s. 40). Formálnym predmetom filozofie kultúry tak nie je len reflexia kultúry ako javu, ale predovšetkým reflexia partikulárnych aspektov, ktoré kultúru človeka skúmajú. Od reflexie smeruje cesta analýzy k hľadaniu všeobecných poznatkov a práve tu je syntetizujúca úloha filozofie nenahraditeľná.

Na uvedenú tematiku nadväzuje problém vzťahu medzi pojmami kultúrny a ľudský. Csontos zdôrazňuje, že „kultúra je súčasťou ľudskej prirodzenosti, je konštitutívnym prvkom jeho podstaty. Bez kultúry nemôže byť ani jednotlivec, ani sociálna skupina“ (s. 47). Práve v tejto kapitole možno vidieť aj previazanie filozofie kultúry s východiskami teologickej, filozofickej antropológie, ale tiež metafyziky. Kultúra človeka je ako historický jav odrazom ľudskej prirodzenosti. Možno sa pýtať, aká však je prirodzenosť a aký je vzťah prirodzenosti k neustále sa dejinne meniacim podobám kultúry. Filozofia kultúry ukazuje, nakoľko pojem kultúry napomáha konštituovaniu pojmov kolektív, individualita či osoba. Vo vzťahu k pojmu prirodzenosti sa zasa odráža určité napätie me-

dzi dynamikou možných zmien a mantinelom nemennosti. Filozofia kultúry tak dopĺňa a súvisí s filozofickou antropológiou, a tá zasa musí prihliadať na stav kultúrnych štúdií a ich filozofické východiská. Pre Csontos nie je prirodzenosť úplne konvertovateľná na stav meniacej sa kultúry a naopak. „Nemožno teda tvrdiť, že človek nemá prirodzenosť, má len dejiny“ (s. 49). To, čo chce autor povedať, je zrejme z nasledujúcich častí jeho knihy. Kultúra a nositeľ kultúry – človek – sa tak nachádza medzi esencializmom a historicizmom. Tento aspekt a dynamiku myšlienky hodno zdôrazniť, pretože esencialistické zjednodušenie v oblasti filozofickej antropológie vedie nezriedka k nepochopeniu pojmu prirodzenosť a vice versa – historicizmus môže viesť k nekonzistentnému relativizmu. Sám autor píše o vzťahu odlišných východísk filozofickej antropológie a kultúry nasledovné: „Existujú dve koncepcie človeka – jedna statická, naturalistická a esencialistická; druhá historická, antifyzická, antimetafyzická, ktoré si protirečia, a keď sa dovedú do krajnosti, vzájomne sa negujú. Filozofia kultúry predpokladá, že je možné prekonať a „urobiť pravdivými“ tieto protikladné postoje medzi človekom ako prirodzeným by-

tím a človekom ako historickým bytím a obhajaie tézu o človeku ako kultúrnom bytí“ (s. 51). Skúsme sa na chvíľu zamyslieť nad významom uvedeného postoja či myšlienky. Učebnica má študenta naučiť vojsť do dialógu s témami, ktoré predostiera daná disciplína. Vzhľadom na to, ako často sa v našom prostredí stretávame s „povolávacími rozkazmi na kultúrnu vojnu“, je daná učebnica (určená predovšetkým teológom), predstavujúca daný názor dialógu, oveľa striedamejšia a poukazuje na nekonštruktívnosť zjednodušenia. S nimi sa často stretávame aj v prípade homiletických hodnotení pojmov súčasná kultúra, prirodzenosť, ľudské práva, humanizmus a pod. Uvedený aspekt Csontosovej knihy – pripravenosť viesť dialóg o evidentne páľčivých témach antropológie, teológie a filozofie – tak možno hodnotiť veľmi pozitívne.

Ďalšie časti publikácie rozváždzajú tento dialóg medzi povahou metafyzických východísk a ich relevanciou (tomizmus, naturalizmus či sociobiológia). Filozofická reflexia pojmu kultúry sa nezaobíde bez diskusie o relativizme v antropológii či bez symbolického referovania. Aj keď sa môže zdať, že študent je zahltený masou informácií, netreba zabúdať, že ide o učebnicu filozofickej disciplíny,

ktorá je skutočne charakteristická svojou širokospektrálnosťou, a študent ju má použiť ako kompas, ktorým bude hľadať cestu sám.

I keď autor publikácie nekladie medzi pojmy jazyk a kultúra znamienko =, ak možno jeho knihu a výskum niečím charakterizovať, tak je to aj oscilácia medzi filozofiou jazyka a kulturologickou štúdiou. Dôvodom, prečo je to hodné spomenúť, je aj to, že autor okrem vysokoškolskej učebnice ponúkol aj skriptum *Vybrané kapitoly z filozofie kultúry*.¹ Možno to pre niekoho predstavuje neorganický pôsobiaci motív, ale autor ukazuje opak. Keď sa povie pojem kultúra alebo filozofia kultúry, ako prvá asociácia sa často objavuje pojem umenia. Takéto chápanie kultúry, ktoré za kultúru nominuje len tento jeden aspekt, je však nesprávne. Tak ako v starších skriptách, aj v učebnici autor ukazuje, že pojem kultúry a filozofická reflexia tohto problému sa nezaobíde bez previazania pojmu kultúra a jazyk. „Jazyk sa tak stáva prvkom, ktorý (vo forme špeciálnej formy reči, ako je napríklad žargón) rozhodujúcim spôsobom určuje ráz jednotlivých prostredí a oblastí, ktoré sa z rozličných dô-

1 Porov. Ladislav CSONTOS: *Vybrané kapitoly z filozofie kultúry*, Trnava: Dobrá kniha, 2015.

vodov, prevažne ekonomických, vyčlenili v rámci sociálneho organizmu“ (104). Ak súvisí filozofia kultúry s metafyzikou a antropológiou v pýtaní sa po povahe ľudskej prirodzenosti, podobne súvisí s epistemológiou a filozofiou jazyka, ktoré sa pýtajú na povahu nášho poznania. Jazyk, ktorý je domovom bytia (Heidegger), sa zároveň javí ako priestor, v ktorom sa stretávajú odlišné paradigmy antropológie, kulturológie a pod. Učebnica ponúka prehľad tejto debaty, zoznamuje študenta s kultúrnym jazykovým relativizmom a podobnými problémami, ktoré sú stále aktuálne. Preto je na škodu veci, že práve v tejto oblasti publikácia nezahodnocuje anglofónne skúmania a prístupy ku filozofii kultúry, ktoré majú blízko k literárnej vede (Eagleton) a dnes i kognitívnym vedám.

Problém otázky jazyka a kultúry posúva autora v skúmaní reči a komunikácie k symbolickým formám ako umenie, veda a technika. Nielen študenti teológie však môžu oceniť aj to, čo možno označiť za teologické dôsledky filozofického skúmania pojmu kultúra. Dvanásta a trinásta kapitola sú venované práve daným aspektom a hodno dodať, že téma inkulturácie viery by mala byť pre teológov povinným čítaním.

Zatiaľ čo dvanásta kapitola o kresťanstve a kultúre je pre teológov takpovediac povinná jazda, ku ktorej existuje celý rad literatúry z iných oblastí, problematika inkulturácie viery by mohla byť zaujímavou aj pre záujemcov z iných vied ako z teológie. Témou trinástej kapitoly je otázka, ako začleniť kultúru evanjelia do toku kultúr v priestore a čase. „Viera totiž skutočne nie je kultúrou, ale nemôže jestvovať bez toho, že by nebola inkulturovaná“ (s. 221). Podľa Csontososa si viera musí osvojiť a neustále osvojovať podobu kultúry, v ktorej sa nachádza. Jeho názor možno vyjadriť nasledovne: „Rozumne nedôverujeme tým, ktorí chápú kresťanskú vieru ako obsah, ktorého výrazom by mala byť kultúra“ (s. 222). Určite to neznamena príspôsobenie sa vecného obsahu forme. Medzi pojmami viery a kultúry nie je možné ustanoviť vzťah obsahu a formy, jadra a obalu či väčšieho a menšieho. Autor poukazuje na to, že práve takéto členenie na vieru a kultúru vedie k nepochopeniu axióm viery a relevancie kultúrneho obrazu. Akonáhle tak učiníme, celkom prirodzene vznikne nepatričná otázka, čo je viac, a takto kladenej otázke sa chce Csontos vyhnúť. Jadrom inkulturácie je podľa neho niečo iné, a to že pri naša „dva koesenciálne prvky: na

jednej strane je to zúrodňovanie kultúry kresťanskou vierou...; na druhej strane je to klíčenie viery vo vnútri tej-ktorej kultúry a jej námaha a schopnosť vyjadriť vieru nanovo podľa vlastných schopností a v originálnej podobe“ (s. 223). Tento pohľad na vzťah kultúry a viery by nebol ničím originálnym. Existuje množstvo publikácií, ktoré sa tomuto venujú. Autor sám akcentuje podoby dejinného vzťahu medzi včleňovaním viery do rozličných kultúr. Dôvod, prečo možno túto kapitolu vyzdvihnúť, je niečo iné, a síce to, že Csontos poukazuje na mechanizmy, vďaka ktorým je vzťah medzi spomenutými koesenciálnymi prvkami možný pre obe oblasti. Zdôrazňuje pojmy ako legitimita pluralizmu, ale nepriamo aj úlohu sociálnej náuky Cirkvi a podob pastorácie vo všeobecnosti. Práve dané informácie môžu byť zaujímavé aj pre čitateľa z neteologického prostredia.

V úvode recenzie bolo spomenuté, čo publikácia Ladislava Csontos SJ je a čo nie je. Na záver je dobré dať danej myšlienke ešte dve podtrhnutia.

V dobe, keď sa z byrokratických miest ozýva potreba písať vždy nové, atraktívnejšie, interaktívnejšie a prepracovanejšie manuálovo pôsobiace učebnice, ktoré sprístupňujú filozofiu absol-

ventom dnešnej úrovne stredných škôl, možno označiť publikáciu vysokoškolskej učebnice *Základy filozofie kultúry* za takpovediac partizánsky počin. Autor sa vo svojej publikácii neprispôsobuje (alebo ak, tak len minimálne) východiskovému stavu poznania potencionálneho záujemcu. Kniha nemá ambíciu byť zjednodušujúcim skriptom, ale vysokoškolskou učebnicou, ktorá kladie latku vysoko nad zjednodušené očakávania študentov. A to platí pre obsah, ako aj formu. „Ťažko na cvičisku, ľahko na bojisku“ je príslovie, ktorým možno charakterizovať aj túto publikáciu, a to vedie k ďalšej myšlienke, ktorú Csontosova učebnica akcentuje: praktický význam filozofie ako takej.

V hľadaní predmetu filozofie kultúry je zaujímavá podkapitola o úlohe filozofa kultúry. Ten má systematicky sumarizovať poznatky ostatných aspektov a ponúknuť ich holistické uchopenie. Práca filozofa kultúry a filozofa vo všeobecnosti nemá byť výskum, ktorý obohatí strany encyklopédií. Csontos akcentuje praktický význam filozofie kultúry. Doslovne hovorí o zodpovednosti filozofa dnes a status filozofa spája práve s činnosťou filozofa kultúry. V pozadí tejto myšlienky zaznievajú imperatívy jezuitského vzdelávania, v rámci ktorého je veda vždy

len nástrojom pomoci, nikdy nie únikom. Takto koncipovanú filozofiu nachádzame napr. u Cicera, renesančných humanistov a vlastná je napokon aj cieľom kľúčového textu jezuitského intelektuálneho apoštolátu *Ratio studiorum*.

Lukáš Jeník

**M. LICHNER – M. CHABADA
– M. ANDOKOVÁ – R. NEMEC:**
*PLURALITA MYSLENIA V TRADÍCII
KREŠŤANSKÉHO STAROVEKU
A STREDOVEKU*

(Dobrá kniha: Bratislava, 2014,
212 s., ISBN 978-80-7141-866-5)

Kolektívna vedecká monografia *Pluralita myslenia v tradícii kresťanského staroveku a stredoveku* je výstupom medzinárodného vedeckého projektu rovnakého mena, ktorého riešiteľmi a následne aj autormi monografie sú Rastislav Nemec, Miloš Lichner, Michal Chabada a Marcela Andoková. Za primárny cieľ si táto monografia kladie najmä zmapovanie a vyhodnotenie existencie pluralitných a unifikačných tendencií v kresťanskej teologicko-filozofickej tradícii staroveku a stredoveku; sekundárnym cieľom je poukázať na inšpiratívne motívy analyzovaných historických foriem pre vy-

brané a otvorené témy v súčasnom teologicko-filozofickom diskurze. Na splnenie týchto cieľov si autori vybrali niekoľko významných osobností teologicko-filozofického myslenia tak zo staroveku, ako aj stredoveku, ktoré sú istým spôsobom reprezentatívne pre zdôrazňovanie alebo plurality, alebo jednoty.

Marcela Andoková sa vo svojej štúdii s názvom „Tyconius a jeho chápanie cirkvi podľa spisu *Kniha pravidiel*“ sústreďuje na myšlienkový odkaz donatistického teológa Tyconia, ktorého dielo *Liber regularum* predstavuje jeden z kľúčových spisov venovaných problematike kresťanskej hermeneutiky v kontexte interpretácie Biblie. V úvode predstavuje samotného Tyconia a jeho dielo, a následne sa sústreďí na predstavenie spisu *Kniha pravidiel*, ako aj na okolnosti jeho vzniku. V druhej časti štúdie kladie Tyconiovo dielo do kontextu protidonatistickej kontroverzie a prináša tiež Augustínov pohľad na Tyconia.

Keďže toto dielo reflektuje v tretej knihe *De doctrina christiana* aj Aurelius Augustinus, komparácia oboch týchto autorov prináša zaujímavý náhľad do danej problematiky. Tyconius, súc sám donatistom, pre členov svojho kresťanského spoločenstva bol neprijateľným z viacerých dôvodov,

najmä však vďaka svojmu pohľadu na cirkev. Tyconius sám bol zástancom univerzality cirkvi rozšírenej po celom svete, kde „dobrí“ členovia musia tolerovať „zlých“ až do okamihu posledného súdu, kým „pravoverní“ donatisti práve zdôrazňovali partikularizmus cirkvi a limitovali ju výhradne na územie Afriky a podčiarkovali nevyhnutnosť čistoty a integrity jej členov. Táto štúdia zdôrazňuje prínos Tyconia v debatách o univerzálnosti cirkvi a o nevyhnutnosti tolerance, zvlášť v súvislosti s Aureliom Augustinom, ktorého ekleziológia sa rozvinula do značnej miery práve na pozadí jeho kontroverzie s donatistami.

Miloš Lichner sa vo svojej štúdii s názvom „*De fide et operibus*“ Augustínovo hľadanie teologickej harmónie v rôznorodosti textov Svätého písma“ zameriava na stret unifikačných a pluralitných tendencií, tak ako sa prejavujú v tomto Augustínovom diele z roku 413. Autor najprv predstavuje život svätého Augustína, ako aj kontext spomínaného diela *De fide et operibus* a jeho adresátov. Dostáva sa ku kategórii tzv. „milosrdných“, ako ich Augustín pomenúva v diele *De civitate Dei* a následne opisuje teologicko-pastorálne východisko „milosrdných“, ako aj ich trpezlivé znášanie hriešnikov a následné uplatňovanie disciplíny. Samotné

Augustínovo hľadanie teologickej harmónie rozoberá na analýze jeho teologickej interpretácie novozákonných podobenstiev a exegézy pasáže 1 Kor 3,11–15. Napokon rozoberá *Testimonia scripturarum* týkajúce sa zmiešania dobrých a zlých v Cirkvi, vymenúva jednotlivé pravidlá pripúšťania ku krstu a túto štúdiu ukončuje opisom uplatnenia trpezlivého znášania hriešnikov a aplikovanie cirkevnej disciplíny na lakomcov a smilníkov, a Augustínových „liekov akýchsi napomenutí“.

V tomto diele ide o stret dvoch spôsobov interpretovania Biblie medzi Augustínom a takzvanými „milosrdnými otcami“ v prípade povolenia druhého sobáša po rozvode. Lichner poukazuje na hermeneutický spôsob interpretovania Biblie, vlastný každému jednotlivému prúdu, a zdôrazňuje ich historické zakorenenie. Poukazuje tiež na dôsledky ich interpretačného rámca pre teológiu sviatosti manželstva a pre problematiku tolerance a disciplíny v Cirkvi. Súčasťou štúdie je aj zmapovanie možného dosahu jednotlivých interpretácií na vtedajší život. V tejto štúdii Lichner zdôrazňuje dôležitosť pluralitného chápania Písma a jeho obohacujúceho vplyvu na rozvoj dobovej teológie, ako aj pre súčasné teologické myslenie.

Michal Chabada sa vo svojej štúdii s názvom „Odsúdenia z roku 1277 a Boethius z Dácie“ zameriava na unifikačné tendencie v stredovekom myslení, ktoré sa prejavili odsúdením 219 téz v roku 1277. Vo svojej štúdii skúma túto problematiku a vysvetľuje, čo bolo odsúdené a kto bol odsúdený. Ďalej podrobnejšie rozoberá prípad Boethia z Dácie a sústreď sa na jeho filozofické aj teologické bludy.

Tento stret možno charakterizovať ako „stret dvoch múdrosť“ – kresťanskej a aristotelovskej. Chabada poukazuje na zdroje a inšpirácie tohto cirkevného odsúdenia, ktoré hlboko poznačilo filozoficko-teologické uvažovanie v neskorej scholastike. Vo svojej štúdii mapuje aj myslenie tých autorov, ktorí boli hlavnými adresátmi týchto odsúdení (najmä Siger z Brabantu a Boethius z Dácie), a následne poukazuje na interpretácie týchto autorov. Chabada tu podčiarkuje, že oba druhy múdrosti sú navzájom kompatibilné a že tento prístup môže byť kľúčom aj inšpiráciou pre rozvoj dialógu kresťanstva s niektorými prúdmi súčasného filozofického myslenia.

Rastislav Nemec vo svojej štúdii s názvom „Ockham a jeho náuka o spojení cností“ zdôrazňu-

je špecifiká percepcie aristotelovskej etickej problematiky v stredoveku, ktorá vôbec nebola jednotná, ale pluriformná. Sústreď sa na otázku, čo u Ockhama znamená morálne versus nemorálne a poukazuje na autonómnosť vôle ako základný predpoklad morálneho konania, rozoberá *habitus* a *akt*, vysvetľuje ich definície. Prechádza na vysvetlenie formovania habitu podľa Ockhama a rozoberá ho v diele *De connexione virtutum*. V ďalšej časti sa venuje problematike morálnej vedy a sústreď sa na cnosť. Rozoberá vôľu ako jeho podmienku, popisuje jej okolnosti a definuje päť stupňov cností. Napokon rozoberá spojenie cností, ako to chápe Ockham.

Táto nejednotnosť viedla k rozličným koncepciám cnosti. Hlavnou tematikou autorovej štúdie je pohľad Viliama Ockhama, ktorý sa aristotelovskú teóriu cnosti snažil inkorporovať do teologicko-filozofických východísk kresťanského učenia stredoveku o teoretických a praktických cnostiach na jednej strane a cnostiach božských na strane druhej. Ockhamova pozícia bola poznačená teóriou jeho učiteľa J. D. Scota a značne ovplyvnila aj samotných Ockhamových žiakov (A. z Wodehamu, resp. Ján Buridan).

Teologicko-filozofické myslenie v dejinách kresťanstva bolo

a je z viacerých príčin poznačené dvoma protichodnými tendenciami – k jednote a pluralite. Prítomnosť a aj neprítomnosť oboch týchto tendencií je možné zdokumentovať z viacerých zdrojov. Autori tejto monografie sa podujali preložiť hlavné texty či časti textov, ktoré slúžia ako dokumentácia a ilustrácia existencie pluralitného, ako aj unifikačného myslenia v kresťanskom staroveku a stredoveku, a pokúsili sa poukázať na aktuálny význam historických modelov a prístupov v riešení unifikačno-pluralistických problémov v súčasnom kresťanskom myslení. Táto monografia tak prehľbuje teoretickú reflexiu zvolenej problematiky nielen na Slovensku, ale i v zahraničí, a odborná verejnosť môže takto na základe vedeckých štúdií, ako aj prekladov v komparácii s originálnymi textami z kritických vydání objaviť širokú paletu prúdov, ktoré sa po vyhodnotení môžu ukázať ako „súčasný“. Možné motívy nachádzané pri štúdiu pramenných textov môžu byť inšpiráciou pre súčasné kresťanské myslenie a podnetom na prehodnotenie „bežných“ postojov a názorov v témach, ako sú univerzálnosť cirkvi, manželstvo, smrteľnosť ľudskej duše, vzťah filozofie a teológie či cnosti. Zároveň môže táto monografia poslúžiť k poopraveniu etablovaného po-

hľadu či predstavy o kresťanskom staroveku a stredoveku, a ukázať v nich prítomnosť dynamického a pluriformného diskurzu.

Šimon Marinčák

**R. BEDNÁRIK – M. ŠMIDOVÁ
– J. ŽUFFA:**

*EMPIRICKÉ A METODOLOGICKÉ
VÝCHODISKÁ PROFAMILY STRATÉGIE*

*(Dobrá kniha: Trnava, 2014, 69 s.,
ISBN 978-807141-877-1)*

Predkladaná vedecká monografia autorov z Teologickej fakulty Trnavskej univerzity sa týka profamily stratégie, ktorá sa v posledných rokoch stala veľmi diskutovanou témou, o čom svedčí aj získanie päťročného projektu z Agentúry na podporu výskumu a vývoja práve na túto tému.

Publikácia je rozdelená do troch samostatných kapitol. Prvý okruh je tematicky zameraný na podporu nízkopříjmových rodín, druhý sa dotýka problematiky včasnej intervencie pre rodiny s postihnutým dieťaťom. Tretia kapitola je venovaná pastoračnému plánovaniu a pastoračnej praxi. V úvodnej kapitole je predstavená analýza rodiny z pohľadu štátnej rodinnej politiky. Autor predkladá demografické a štatistické údaje

z pohľadu finančného zabezpečenia – výdavkov a príjmom domácností v sledovanom časovom rozpätí. Okrem pohľadu na situáciu v domácnostiach ponúka aj pohľad na životnú úroveň starších ľudí žijúcich na Slovensku. Predstavuje prehľad aktuálnej príjmovej situácie ľudí v dôchodkovom veku z pohľadu ekonomického zabezpečenia a jej dôsledky na chudobu starších ľudí a nízkopríjmových rodín. Zároveň poukazuje na súvislosti produktivity z pohľadu zdravotného stavu, odkázanosti a medzigeneračnej solidarity. Autor predstavuje aj sondu modelov podpory a ochrany starostlivosti o rodinu v zahraničí vo vybraných krajinách ako sú Česko, Nemecko a iné krajiny Európske únie. Čitateľ tak dostáva široký pohľad v rámci analýzy domácnosti, životnej úrovne jednotlivcov a rodín s rizikom chudoby, kde špecifickú skupinu tvoria nízkopríjmové rodiny a seniori.

Druhá kapitola publikácie je zameraná na problematiku včasnej starostlivosti, resp. intervencie. Autorka predkladá problematiku včasnej intervencie z pohľadu odbornej starostlivosti s využitím metódy sprevádzania v nadväznosti na evanjelium a sociálne učenie Cirkvi. Kapitola vychádza zo základných právnych dokumentov, ako sú dohovor

OSN a medzinárodné dokumenty a protokoly platné pre Slovensko od roku 2010. Kapitola podrobne popisuje postavenie rodičov v záťažovej situácii a ich hodnotovú orientáciu, ktorá je dôležitým determinantom a zároveň rizikovým faktorom odchodu a rozpadu manželstva, alebo rodiny. Starostlivosť o dieťa s postihnutím prináša rodine problémy ako sú izolácia, finančné ťažkosti, komunikačné poruchy a iné faktory, ktoré destabilizujú rodinu v jej špecifickej situácii, akou je narodenie dieťa zo zdravotným postihnutím. V závere kapitoly autorka predkladá možnosti a úlohy Cirkvi, ktorá sa podľa nej dnes ocitá na križovatke, ktorou sú nové pastoračné výzvy pre pomoc rodine. Prijatie utrpenia a kríža v duchu viery môže byť zdrojom nových milostí pre rodinu, cirkev aj farské spoločenstvo.

V tretej kapitole je predložená problematika pastoračného plánovania a pastoračnej praxe. Kapitola vychádza z niekoľkých kvalitatívnych výskumov SWOT analýzy a experimentu, ktorý bol realizovaný v rámci pilotného projektu pastoračného plánovania v troch diecézach vo farnosti v rámci Žilinskej diecézy. Zo záverov a zistení analýz a priebehu experimentu možno konštatovať, že pastoračné plánovanie, ktoré vy-

chádza z dokumentu pastoračného plánu na obdobie 2007 až 2013, otvára nové diskusné témy. Ocítá sa v období nových medzníkov a výziev aj v súvislosti s aktuálnymi dokumentami Cirkvi, akou je aj jedna z posledných exhortácií vydaná sv. otcom Františkom *Amoris laetitia*. Výsledky získaných analýz a dát poukazujú na prvé pokusy systematizovať služby a aktivity farského spoločenstva. Spojiť plánovanie s víziami, mapovať súčasný stav a vidieť veci v súvislosti s prognózami do budúcnosti. Kľúčovou osobou pritom zostáva miestny kňaz, resp. biskup danej diecézy. Sú to kľúčové osoby, ktoré stoja pred výzvami novosti, potrieb, naliehavých otáznikov a zároveň v pulze hľadania Božej vôle a vnútorného vanutia Ducha Svätého, ktorý tvorí stále niečo nové. Vyjasňovanie kompetencií a delegovanie zodpovednosti na princípoch subsidiarity môže tiež veľa pomôcť celkovému rozvoju a postupnej systematizácii a skvalitňovaniu pastoračného plánovania a odpovedí na potreby života vo farnosti.

Uvedené kapitoly by sme mohli nechať ako samostatné a dostatočné odpovedajúce na dané problematiky, ktoré si autori vytýčili. Z pohľadu čitateľa ale po prečítaní celku môžeme konštatovať a vidieť dôležité indikátory pre pro-

family stratégie rozvoja a posilnenia rodinných väzieb, súdržnosti, identifikovať úskalia záťažových situácií rodín, v ktorých sa nečakane môžu rodina ocitnúť. Rovnako môžeme novými formami a metódami reagovať na rozvodové situácie a vyeskalované manželské konflikty, a pritom hľadať miesto a úlohu farnosti v súčasnej dobe, odpovedajúc na dopyt a potreby rodiny. Formulovať vízie, ktoré zachytávajú koncepciu prorodinnnej politiky sa dnes stávajú viac ako nutnosťou. Vedieť stáť a byť nablízku jednotlivcovi a rodine, ktorá sa ocitla v nepriaznivej životnej situácii znamená zachytiť potreby a reagovať na problémy, ktoré majú komplexný charakter, zohľadňujú sociálne, finančné, vzťahové, evanjelizačné a pastoračné faktory. V tomto pohľade môžeme povedať, že sa autorom podarilo vytvoriť publikáciu, ktorá ponúka široký pohľad rôznych konceptov, berúc do úvahy spoločný aspekt potrieb jednotlivca, rodiny a spoločného dobra. Monografia sa pokúsila definovať úskalia, riziká a obavy z plánovania budúcnosti vo farskom spoločenstve. Napriek tomu plánovanie vo farnosti môže priniesť globálny pohľad na potreby rodiny ako celku, ktorý má tvoriť funkčný systém. Práve cez globálne vnímanie potrieb môžeme

zachytiť reálne a skutočné potreby jednotlivca a rodiny. Tým budeme vedieť s odvahou a otvorenosťou definovať víziu pastoračnej starostlivosti, ktorá bude citlivo reagovať na dynamiku života, ktorá sa v súčasnosti od Cirkvi, spoločnosti a farského spoločenstva urgentne očakáva.

Renáta Jamborová

**MILOŠ LICHNER, SJ – JÁN
BENKOVSKÝ, SJ – VLADIMÍR
JUHÁS:**

*BOŽIE MILOSRDENSTVO
V KONFRONTÁCII SPIRITUALÍT*

*(Trnava: Dobrá kniha, 2016, 96 s.
ISBN 978-80-8191-041-8)*

Svätý rok milosrdenstva si Teologický inštitút svätého Alojza Spoločnosti Ježišovej na Slovensku pripomenul publikovaním spoločnej monografie *Božie milosrdenstvo v konfrontácii spiritualít*, vydanej v Edícii Dialógy, v trnavskom vydavateľstve Dobrá kniha. Túto tému však neponíma tradičným spôsobom interpretácie, ale autorom necháva priestor vyjadriť svoje odborné skúsenosti inovatívnou, konfrontačnou a kritickou formou. Kvalitne a fundovane upriamuje svoju pozornosť predovšetkým na historický a teolo-

gický význam, zmysel a hodnotu analýzy predkladaných diel.

Monografia je inšpiratívnou integráciou aj rôznych metodologických prístupov stvárnenia tém milosrdenstva. Metóda interpretácie sa modifikuje od jazykovej analýzy cez teologickú reflexiu až po schematický rozbor symboliky a posolstva *umeleckého obrazu*. Podobne sa mení formát, zdroj, prameň, s ktorým autori pracujú. Prechádzajúc od teologických traktátov cez spirituálne listy (spisy) sa čitateľ postaví až pred umelecké dielo. I napriek tejto metodologickej rozmanitosti, téma milosrdenstva medzi jednotlivými kapitolami príjemne koreluje a vzájomne sa dopĺňa. To, čo prvá kapitola teologicky vysvetlí a druhá spirituálne podporí, to tretia obohatí o transcendentnú krásu. Milosrdenstvo sa tak na stránkach tejto knihy stáva samostatnou teologickou i kultúrnou kategóriou.

Prvá kapitola jezuitu Miloša Lichnera systematicky predstavuje pôvod slova *miseriordia* a snaží sa pochopiť, v akom rámci sa vyvíjal a rástol jeho obsah v piatom storočí. Kontext, v ktorom Lichner prezentuje pohľad na milosrdenstvo, je zaujímavý práve z toho dôvodu, že sa ho snaží poňať v logike Augustínovho myšlienkového progresu. Spočiatku dosť podrobne popisuje rôzne pramene

slova *miseriordia*, ktoré vystavuje Augustínovej transformácii. Staroveký kresťanský mysliteľ nielen odmietol stoickú kritiku pojmu *miseratio*, ale následne systematicky poráža patetizmus starokresťanského milosrdenstva a povyšuje ho do veľkej udalosti spásy. Lichner oceňuje, že Augustín dal pojmu milosrdenstvo hlbší eschatologický význam a interpretuje Vtelenie ako najvyšší akt milosrdenstva Boha voči človeku, pretože podľa Augustína je milosrdenstvo najväčším prejavom Božej lásky. Kristus ako stelesnené Slovo vykúpil a zabezpečil človeku večnú spásu. A tak Lichner konštatuje, že v augustínovskej koncepcii nabera milosrdenstvo aj soteriologický charakter. Spásne dielo totiž, aj keď prebehlo, je ucelené, ale nie ukončené, vždy trvá. Preto Boh koná milosrdenstvo nie zo spravodlivosti, ale z ospravedlivenia aj počas súdu.

V súvislosti s posledným súdom sa Lichner zaoberá aj ďalšou otázkou. Prieči sa milosrdenstvo spravodlivosti? Lichner konštatuje, že Boh v nás neodmeňuje naše zásluhy, ale svoje dary, preto akákoľvek odmena daná človeku od Boha je nezaslúžená. Preto musí činiť dobré a milosrdné skutky voči druhým ľuďom aj sebe. Augustín sa odvoláva na ľudskosť, ktorú chápe ako nasmerovanie sa

na iného človeka, ktorému prejavuje milosrdenstvo tak, ako ho uskutočňuje Boh voči človeku.

Druhý príspevok, ktorého autorom je jezuita Ján Benkovský, pozerá na milosrdenstvo z iného zorného uhla. Jeho spirituálna optika má duchovný a formačný zmysel. Milosrdenstvo prezentuje ako základný pilier ignaciánskej spirituality, ktorý sa v spleti Benkovského logických nadväzností javí ako životné poslanie jezuitov. Spirituálna hodnota milosrdenstva ako náboženského javu nachádzajúceho sa vo vzťahoch medzi človekom a Bohom, človekom a druhým človekom a vo vzťahu človeka so sebou samým, posúva koncept milosrdenstva v zmysle ignaciánskej spirituality až do mystickej sféry.

Benkovský chronologicky interpretuje význam, zmysel, hodnotu a charakter milosrdenstva v jednotlivých obdobiach Ignáčovho života. Jeho postupný vplyv na rozvoj Ignáčovho duchovného stavu, vykresľuje ako typologický obraz jeho života v Pamplone, Loyole, Manrese. Následne hľadá záznamy týchto duchovných prežitkov v jednotlivých spisoch jeho autobiografie, v duchovných cvičeniach, ale aj vo Formulách a Konštitúciách Inštitútu Spoločnosti Ježišovej. Objasňuje skutočnosť, že Božie milosrdenstvo sv.

Ignác spoznáva len postupne, od úprimného dotyku s jeho duchom cez vlastné sebauvedomenia milosrdenstva voči sebe až po obetavú schopnosť milosrdenstvo prejavovať voči druhým a zároveň oceňuje, ako človek vplyvom milosrdenstva dokáže zmeniť celý svoj svetonázor a prístup k vlastnému životu a bytiu. Benkovský s veľkým obdivom opisuje jednotlivé etapy Ignáčovho dospievania vo viere a predstavuje názor, že milosrdenstvo je v ignaciánskej spiritualite zamerané predovšetkým na duchovné milosrdenstvo v zmysle pomoci dušiam² živých. Tie praktizuje cez duchovné rozhovory, kázanie, službu slova alebo v podobe duchovných cvičení. Autor nezabúda zdôrazniť praktizovanie týchto dobročinných diel ako diel lásky a služby, bez odmeny za vykonanú službu. Takto chápané skutky milosrdenstva má človek podľa Ignáca smerovať k pomoci chudobným (*miseri*), pri ktorej má človek prekročiť svoj vlastný egoizmus a byť srdcom (*cor*) pri iných.

Benkovský ukončuje svoju analýzu odpoveďou na otázku: „Prečo máme potešovať smutných,

milovať chudobných, uzdravovať chorých, pomáhať osamelým, prinášať slobodu utláčaným....?“

Tretia kapitola predstavuje milosrdenstvo ako konštrukčnú kategóriu, ktorá ho na jednej strane vyzdvihuje v zmysle božskom ako najdokonalejší atribút Boha, na druhej kritizuje ako nedokonalý prostriedok ľudskej realizácie a jeho neprimeraných očakávaní. Ukazuje ľudskú a Božiu tvár skutkov telesného milosrdenstva. Vyslovuje, ako človek zo svojej podstaty vie z dobrého spraviť zlé a zo zlého dobré. A to všetko len vďaka Bohu, s Bohom, pre Boha a paradoxne aj bez Boha...

Renesančný obraz Caravaggia *Le sette opere di misericordia*, umiestnený v kostole Pio Monte della Misericordia, je v interpretácii Vladimíra Juhása prezentovaný ako obraz plný rozporov, tajov a prekvapení. Juhás všetky skutky telesného milosrdenstva vyžarujúce z umeleckého diela interpretuje tradične, ale zároveň v nich objavuje aj ľudskú, temnú stránku, tajomne zašifrovanú kódom Caravaggiovej geniality.

Caravaggia predstavuje ako silno ľudsky a realisticky cítiaceho umelca, prekypujúceho vášňou k životu, k pravde, otvorenosti a naturálnosti. Takým je aj jeho dielo. Je plné rozporov. Bijú sa v ňom protipóly svetla a tmy, dyna-

2 Aj keď sa „pomoc dušiam“ vďaka ignaciánskej spiritualite oveľa viac zamerala na konkrétne skutky ako len na modlitby, výlučné zameranie na toto duchovné milosrdenstvo evokuje značný myšlienkový platonizmus.

mizmu a nespútanosti, ale aj rigo-
róznosť so slobodou. Caravaggiov
obraz tiež provokuje, zvádza, urá-
ža a pohoršuje, ale je zároveň ľud-
ský, mierny, pravdivý a pokorný.
Očaruje a lahodí oku svojou krá-
sou, podmanivosťou a veľkolepo-
stou, ale zároveň prezentuje faloš,
pretváрку, neľudskosť a zlobu.
Tieto vlastnosti vyjadruje Cara-
vaggio dynamikou kompozície
obrazu, ktorá je svojou rozmani-
tosťou unikátna. Zosynchronizo-
vať toľko variácií členenia, aby
spolu tvorili harmonický celok,
vyjadrujúci logiku a ucelenú sché-
mu témy, je výkon hodný mimo-
riadneho obdivu. Pretože teo-
logické aj spirituálne koncepcie
interpretácie skutkov milosrden-
stva, pôsobiace svojou dynamikou
navonok veľmi chaoticky a predis-
ponovane, dokáže geniálna Cara-
vaggiova myseľ zároveň skro-
tiť tak, že vytvára v konečnom
dôsledku pocit súladu, pokoja,
harmónie, poriadku, upokojuje
chaos a neusporiadanosť. Tento
paradoxný dynamizmus Juhás
vyjadruje názorne v bohatej ob-
rázkovej produkcii, pomocou kto-
rej analyzuje kompozíciu obrazu
a teologicky ju interpretuje a odô-
vodňuje. Ukazuje jeho dynamickú
aj statickú koncepciu, ktorá odha-
ľuje skrytú a tajomnú časť Carava-
giovho diela v protiklade k tej jas-
nej a tradičnej. Juhás ich nazýva

„Caravaggiove kódy“, ktoré vzru-
šujúcim spôsobom odhaľuje v po-
dobe najsilnejších znakov a sym-
bolov kresťanstva. Od kompozície,
atmosféry, zámeru a témy obrazu
metodicky prechádza k opisu jed-
notlivých skutkov milosrdenstva.
„Caravaggiove kódy“ ako dvoj-
značné zobrazenia skutkov mi-
losrdenstva ponúkajú veriacemu
pochop, akým majú hľadiť na
svoje skutky. Citlivý pozorovateľ
môže zistiť, že oddaná láska k ot-
covi môže viesť až k zneužitiu,
podobne pomoc dávaná v núdzi
môže byť zneužívaná vypočítavý-
mi ľuďmi. Triumf a oslava krásy
a bohatstva ukazuje na obraze aj
svoju druhú stránku, odzrkadlenú
v neláske, cynickosti a pomoci bez
citového angažovania.

Juhásove odhalenia Caravag-
giových kódov interpretujú mi-
losrdenstvo ako niečo, čo nie je
normou či striktným pravidlom,
ale ľudskou láskou, ľudským lás-
kavým prejavom voči ľuďom, voči
Bohu i voči sebe samému. Preja-
vom stavaným na pravde, ktorý
osvetľuje ľudský obraz, ukazujúci
celú pravdu o človeku, v jeho svet-
le i tme, v celej jeho naturalnosti.
Ako píše Juhás, Caravaggio „ľud-
skosť nevidel len v kontrolova-
nom výkone dobrých skutkov, ale
predovšetkým v úprimnosti, pria-
mosti a pravde.“ V pravde o Cara-
vaggiovi, ale predovšetkým o člo-

veku samom. Obraz je reálnym svetlom aj tmou kruto pravdivej ľudskosti.

V tomto prehľade jednotlivých kapitol predkladanej monografie vidieť, aká rozmanitá je téma milosrdenstva a akými rozmanitými

spôsobmi sa môžu k jeho interpretácii postaviť odborníci z rôznych oblastí humanitných vied. Kniha vie potešiť náročného, vedecky orientovaného čitateľa, ale uspokojí v ňom aj ducha spirituality aj človeka so zmyslom pre krásu.

Gabriela Genčúrová